

'HERE God, wij zijn vervreemden, door te luist'ren naar uw stem'

Het smalle pad tussen cultuurwijding en cultuurmijding

Inleiding

Het is goed dat het thema van deze conferentie luidt: 'Het vreemdelingschap in de 21e eeuw'. Dat zeg ik, omdat we zeker bij dit onderwerp niet mogen blijven steken in algemene beschouwingen. De vragen van het vreemdelingschap zijn niet in het luchtledige aan de orde, het gaat om oriëntatie voor vandaag. En we bevinden ons in een zekere verlegenheid. De modellen van gisteren 'werken' niet meer, en we vragen ons stilletjes af of ze bij nader inzien wel zo goed waren.

- We hebben een eeuw achter ons, waarin het neocalvinisme een hoge vlucht heeft genomen, veel invloed heeft gehad en nog heeft, maar ook aan innerlijke erosie lijdt. We hebben misschien een wereld gewonnen, maar hoe is het met onze ziel? Moeten er correcties plaatsvinden, en zo ja, hoe diep moeten die dan gaan?
- Daarnaast heeft in de tweede helft van de vorige eeuw ook de refo-cultuur in bepaalde opzichten een wending naar de moderne wereld gemaakt. Jongeren gingen na de Tweede Wereldoorlog studeren, het eigen voortgezet onderwijs kwam van de grond, maatschappelijke organisaties werden opgericht, een krant kreeg gestalte. Heeft het ons bewaard bij de vreze des HEREN?
- Als derde en laatste noem ik ook de EO, aanvankelijk sterk antithetisch, nu met verve inspeland op het levensgevoel van de mens van vandaag. Het is tijd voor interne bezinning: hoe staan we ervoor, waar ligt ons hart, waar ligt onze schat?

De vorige eeuw is ook wel die van 'de verdwijnende hemel' genoemd. Er is sprake van een geweldige nadruk op het hier-en-nu. We worden opgeroepen in dit leven ertoe te doen en het verschil te maken, en er tegelijk ook uit te halen wat er voor ons in zit, kortom: met volle teugen het leven te leven. De boog kan niet altijd gespannen staan, daarom is er vandaag ook grote nadruk op *wellness*, 'zorg voor jezelf' zegt de radioreclame verleidelijk. Onze tijd is een tijd van 'geen deel dan in dit leven', om met de berijming van Psalm 17 te spreken. Het is niet eerlijk om te doen alsof dit levensgevoel aan ons voorbijgaat. Was het maar waar!

Wij staan er als gereformeerde christenen in. Hoe? Nu, vergis ik me niet, dan voelen we iets van verlegenheid. Daarom hebben we ook deze conferentie vandaag. We zijn dankbaar voor alle goeds, voor vrede en welvaart, maar tegelijk houdt de vraag ons bezig of het niet precies die vrede en welvaart zijn die maken dat er een kerkverlating is die maar niet wil stoppen. Dr A.A. Spijkerboer schrijft in zijn *Rondje om de kerk* dat toen hij jaren geleden een hervormde ouderling in de Bijlmer vroeg waarom de betrokkenheid bij kerk en geloof toch zo afneemt, die ouderling antwoordde: 'We hebben het te goed, dominee.' We kunnen een heel verhaal houden over een modern wereldbeeld, waarin voor God steeds minder plaats is, maar dit simpele antwoord zit volgens mij dichter bij de kern. De beslissingen in de ratio zijn van de tweede orde, het begint in ons hart, ons gevoel.

Hoe is het bij en met onszelf? Zijn wij als gereformeerde christenen misschien te vergelijken met een fraai huis, mooi in het groen, met op de gevel een bord 'Repos ailleurs' of 'Linquenda'? Bedoel ik nu een sneer uit te delen naar sommigen onder ons? Nee, zeker niet, dat zou te gemakkelijk en te goedkoop zijn, die sneer zou mijzelf in de eerste plaats treffen. Ik weet maar al te goed van de spanning die een bedrijf van je vergt of een baan waarin je je helemaal moet geven. En dat de mensen die in een huis met zo'n spreuk erop heel actief kunnen zijn in de kerk, in de samenleving, en ook ernst maken met het leven bij het Woord van God.

Ik vraag aan ons allemaal, mijzelf inclusief, of we misschien het knagende gevoel kennen dat dat allemaal zo voor het oog in orde kan zijn, maar dat toch op de een of andere manier de tentpinnen wel erg stevig de grond in zijn gegaan. Dat is – denk ik – de vraag die vandaag centraal moet staan. Is het 'linquenda-besef' iets meer en vooral iets anders dan het besef dat we een keer helaas, helaas afscheid moeten nemen van dit leven met alles wat het ons geboden heeft? Is onze rust wel echt elders, of ten diepste toch in het hier-en-nu?

1. Nu, met het oog daarop ga ik eerst naar de Bijbel, om te zien wat vreemdelingschap wél en niet is. Daarbij zal ik met name aandacht geven aan het Oude Testament en vragen welke manier van leven eruit naar voren komt. Het zal een verkenning zijn, meer niet.
2. Vervolgens wil ik met u nagaan wat deze gegevens zeggen voor ons leven in de wereld van vandaag. Welke weg gaat er voor ons open? Wat heeft de Reformatie ons in dit opzicht te zeggen? Wat betekent dit voor de praktijk van het leven?

Maar voordat ik dit voornemen uitvoer kijk ik eerst even met u naar welke gedachten en gevoelens bij 'vreemdeling' kunnen opkomen en meespelen. Het gaat me daarbij om enige helderheid te krijgen en te verschaffen over waar we het wel en waar we het niet over hebben.

De ervaring vreemde te zijn

Wij weten er allemaal van wat dat voor gevoel is, ergens vreemd te zijn. We kennen de ervaring, als we ergens binnenkomen waar we niemand kennen. De een heeft er meer moeite mee dan de ander, zelfbewuste en spontane mensen hebben er wat minder last van, maar het onbehaaglijke gevoel herkennen we allemaal. Het is er meestal maar even, het blijft aan de oppervlakte.

Dieper gaat het gevoel dat je als kind wel hebt. Je loopt ergens waar je niet thuis bent. Je voelt je niet vertrouwd, onveilig. Een heel klein kind zet het op een huilen, maar ook oudere kinderen kunnen zo'n gevoel van ontheemd zijn hebben. We dragen denk ik allemaal wel herinneringen daaraan met ons mee.

Nog weer anders is wat een puber ervaart, de Duitsers hebben er een woord voor: *Weltschmerz*. Het is afkomstig uit de geestesstroming van de Romantiek, maar het is geen

modegril. Zeker, men kan erin zwijmelen, zich eraan overgeven en zelfs in verlustigen, maar het is niet ongevaarlijk. De eigen gevoelens geven immers de toon aan en men kan zich erdoor laten meeslepen, tot aan zelfdoding toe. Het kan ook een christelijk jasje krijgen. Dan kunnen we denken aan de 'zaligspreking' van Johann Heinrich Jung Stilling: 'Zalig die het *Heimweh* kennen, want zij zullen thuiskomen.' Deze Jung Stilling gold als piëtist, maar hij is een sprekend voorbeeld van samengaan van piëtisme en Verlichting: hij was ook actief lid van de vrijmetselaars. Je kunt aan zijn uitspraak een invulling geven, die een gevoel geeft van een diep geestelijk leven en een hartstochtelijk verlangen, maar niettemin uiting kan zijn van een onbijbels levensgevoel. Alsof jouw wegdromen een blijk is van geloof en zelfs de grond is van je behoud... Het kan immers óók betekenen dat we deserteren van de post waar God ons heeft neergezet: 'schildwacht van de eeuwigheid te zijn' (Calvijn).

Het nostalgische levensgevoel kan ook gemakkelijk seculariseren. Goethe liet Faust al uitroepen:

'Ben ik niet een vluchteling? Een dakloze?
Een onmens zonder doel en rust,
die als een waterval van de ene rots naar de andere bruiste,
vol begeerte razend, de afgrond tegemoet..'

Aan het begin van de twintigste eeuw – na de Eerste Wereldoorlog – kreeg een rauwe bestaanservaring gestalte, van de 'nomade', de ontwortelde mens, de 'ewig unbehauste'. Dit levensgevoel was op een andere manier dan in de Romantiek, maar toch gevaarlijk genoeg, het is één van de oorsprongen van het nationaal-socialisme geweest. Bij de hedendaagse mens krijgt het nomadische een andere invulling dan een kleine eeuw geleden, het is radicaal individualistisch geworden is. Hij is op zoek, naar zijn ware ik. Deze mens werpt de samenleving niet omver, maar ontwricht die wel, want wat verbindt ons nog? We zijn een vreemde voor onszelf en voor elkaar geworden.

Ik ben me bewust dat het verschil maakt of je deel uitmaakt van de intellectuele cultuur, of niet. In de wat wij noemen probleemwijken kunnen er nog heel andere gevoelens van vervreemding opkomen. Mensen voelen zich ontheemd in de eigen woonomgeving, ze trekken zich terug in het eigen huis, ze kunnen als oudere de jeugd niet meer volgen. Ze zijn bang voor radicaliserende moslimjongeren. Het kan leiden tot boosheid en/of bitterheid. Je niet meer thuis voelen. Weg willen. Radicaliseren naar rechts.

Nu, op basis van deze korte verkenning meen ik te kunnen stellen dat één ding zeker is, namelijk dat er uiteenlopende gestalten van zich vreemdeling voelen voorkomen. We kunnen niet van een bepaalde algemeen aanvaarde omschrijving uitgaan, we zullen naar de

Bijbel moeten om helder te krijgen wat er met ons aan de hand is. Maar deze korte verkenning heeft wel het resultaat opgeleverd dat we het vandaag niet over iets hebben dat buiten de werkelijkheid staat.

Bijbelse gegevens

We gaan nu naar de bijbelse gegevens en – zoals ik al zei – concentreer ik me op het Oude Testament. Dat doe ik omdat we geneigd zijn meteen naar het Nieuwe Testament te gaan. Maar het Nieuwe Testament kan niet zonder het Oude gedacht worden en zonder het Oude Testament gaan we met het Nieuwe Testament – zeker op dit punt – de mist in.¹

In Genesis 12 lezen we dat de HERE Abram roept. Hij wordt losgemaakt van wat hem bond aan grond, aan familie, aan goden, en op weg gezet naar Kanaän, om daar als vreemdeling te vertoeven. Meteen al in het volgende hoofdstuk, Genesis 13, krijgen de knechts van Abram en Lot ruzie over weiden en putten. Abram geeft Lot de keuze: het noorden van de hoogvlakte of het zuiden. Het is allebei: land van de belofte! Dáár wil Abram Lot dus houden! Maar Lot doet wat in Genesis 3 al het probleem was, hij vergeet Gods woord en kiest wat voor ogen is: de Jordaanvallei. Het gaat hier dus niet om de hemel tegenover de aarde, om aardgericht of hemelgericht zijn, maar om toewijding aan de belofte van de HERE.

Wat is typerend voor het vreemdeling-zijn van Abram? De belofte, de roeping. ‘Met u zullen alle geslachten van de aardbodem gezegend worden.’ Het gaat voor Abram om Gods redding van de wereld. Hij wordt geroepen zich in dienst daarvan te stellen. Zijn ‘vreemdeling’ zijn is geen kwestie van *Weltschmerz*, maar van óp deze aarde zich in dienst laten nemen door de HERE. Abraham is ook niet echt ascetisch. Het gaat hem goed, hij is een welvarend man, zelfs een machtig man. Als het op een bepaald moment moet – wanneer het bericht hem bereikt dat Lot gevangen genomen is – kan hij een leger van maar liefst 318 man op de been brengen. Er doet zich ineens een geweldige verleiding voor als hij inspringt voor Lot, wanneer die weggevoerd wordt. De koning van Sodom biedt hem aan mee te delen in de buit. Maar op dat moment suprème komt de HERE langs in de gestalte van Melchizedek en bergt Abraham in het verborgene van zijn tent. Hij zorgt er zo voor dat de verleiding Abraham niet meesleurt. Abraham heeft zo leren leven bij de belofte, bij het tijdenlang ontbreken van bevestiging, om van kracht tot kracht voort te gaan. De HERE heeft hem erin geoefend en bij bewaard.

Als we vervolgens naar Abrahams zoon Izaak gaan zien we op een bepaald aangelegen moment een onthutsend ander beeld. In Genesis 27 lezen dat Izaak aankondigt Ezau te gaan

---

¹ Vgl. Dr. J. Hoek (red.), *Vreemde wereldburgers. Christenen onderweg in de wereld*, THGB-reeks nr. 5, Heerenveen 2012; W.H. Velema, *Ethiek en pelgrimage. Over de bijbelse vreemdelingschap*, Serie Ethisch Commentaar, Amsterdam 1974²; Dr. J. D. Th. Wassenaar, *Vreemdelingschap. Historische en hedendaagse stemmen uit kerk en theologie*, Zoetermeer 2014.

zegenen. Om in de stemming te komen wil Izaäk eerst lekker eten; daarna zal hij de zegen geven. Dat is toch iets anders dan het 'vasten en bidden', de strenge concentratie op wat de HERE wil, zoals de Bijbel ons dat voorhoudt. En dan die zegen zelf (Gen. 27,27vv):

Zie, de geur van mijn zoon is als de geur van het veld, dat de HERE gezegend heeft.

Moge God je geven van de dauw van de hemel, van de vruchtbare streken van de aarde: overvloed van koren en nieuwe wijn.

Volken zullen je dienen, naties zullen zich voor je buigen. Wees heerser over je broers, de zonen van je moeder zullen zich voor je buigen. Vervloekt moet zijn wie jou vervloekt, en gezegend wie jou zegent!

Als we te horen krijgen waar het Izaäk om gaat en wat voor zegen hij aan Jacob en later aan Ezau meegeeft, dan klinkt daar nog maar weinig in door van wat de HERE tot Abraham heeft gezegd. Heeft de HERE zonder meer het veld gezegend? Gaat het in het verbond van de HERE om de directe beleving van het veld en staan koren en wijn voorop? Gaat het er in de zegen van Abraham om dat andere volken zich voor Israël buigen? Als Izaäk zegt: 'Vervloekt moet zijn wie jou vervloekt, en gezegend wie jou zegent!', is dat dan hetzelfde als: 'met u zullen alle volken van de aarde gezegend worden'? Zegt het ook niet iets, dat hier de vloek vooropgaat? Jacob heeft Izaak bedrogen om de zegen, en hij krijgt de zegen – maar wat voor zegen is het helemaal?

In het volgende hoofdstuk – Genesis 28 – zet Izaak, bij zijn positieven gekomen, het enigszins recht. Maar het kwaad is geschied, de familieverhoudingen zijn stuk, Jacob kan niet in het land Kanaän blijven, hij wordt nu een vreemdeling – ja, maar waarom precies? Er zit iets van vrees voor Ezau in, zoals we in Genesis 32 zien, wanneer hij terugkeert naar het land Kanaän. Het is met lood in de schoenen. Vreemdeling, door eigen schuld.

Maar Jacobs vreemdeling zijn heeft ook die andere kant van gericht blijven op Gods roeping en belofte. Zijn moeder beseft dat ook, meer dan zijn vader. Zij heeft zelf de stap gemaakt. Daarom wil ze dat Jacob geen meisje uit deze volken kiest, geen verbintenis die hem de roeping van Abraham doet vergeten, maar een vrouw uit Mesopotamië. Zijn de meisjes daar beter, anima mesopotamica naturaliter christiana? Nee, dat is het punt niet, maar dáár is duidelijk dat ze niet kunnen blijven zoals ze geboren zijn, ze zullen 'ja' moeten zeggen tegen de roep van de HERE en Hem willen dienen, zoals het ook met Rebecca was gegaan.

Vreemdeling is Jacob als hij moet vluchten, maar in Bethel – waar hij moederziel alleen buiten de bewoonde wereld slaapt – toont de HERE hem dat er een trap staat op de aarde, boven aan de HERE, die houdt hem vast, engelen gaan op en af. Die trap lijkt in de lucht te hangen, maar als Jacob wakker wordt beseft hij: het huis van God is hier. Beth El.

En hij krijgt de belofte van de HERE aan Abraham weer. Dat is het ware vreemdeling zijn. De weg van de HERE op aarde gaan, je oriëntatie niet in jouw wensen, plannen, verlangens

leggen, maar éérst het koninkrijk van God zoeken – en dan mag je leven op de aarde, alles wordt je dan bovendien geschónken. Dat houden we vast: de aarde is van de HERE, en als wij op de aarde met Hem leven dan doen we niet iets wat eigenlijk niet bij de aarde past, maar het is omgekeerd: dan leven zoals God het heeft bedoeld. In de bijbelse vreemdelingschap gaat het niet om ons natuurlijke gevoel van eenzaamheid en onbehagen, maar om de vervreemding van de zonde die het Woord van God in een mensenleven brengt: te luisteren naar zijn stem. Die vervreemding van de zonde houdt in dat we niet langer opgaan in leven buiten God. We doen waar de aarde op gebouwd is: het wandelen met God en het dienen van de naaste.

Ik kijk nu met u naar Psalm 119. 'Ik ben een vreemdeling op aarde', lezen we in vers 19. Een heel bekend vers. Maar in deze langste Psalm is 'vreemdeling' niet het sleutelwoord. Het is de Psalm van de liefde tot Gods thora. De thora die de dichter de weg wijst voor zijn leven op aarde. In het voorafgaande vers vraagt hij: 'Ontdek mijn ogen, opdat ik de wonderen uit uw wet aanschouw.' Daar zit het inzicht achter dat het probleem niet gelegen is in het feit dat deze wereld een verkeerde wereld is, en dat – platonisch gezien – de ware wereld de wereld áchter deze wereld zou zijn. Nee, hij vraagt niet om een andere *wereld*, maar om andere *ogen*! Hij bidt de wonderen van de wet van de HERE te mogen zien. De thora die een lamp voor zijn voet en een licht op zijn pad is (Ps 119,105). De aarde en haar volheid zijn van de HERE. Maar wij zijn vervreemd van God, van onze bestemming, van onszelf. 'U was allang in mij', zegt Augustinus in zijn *Belijdenissen*, 'maar ik was buiten (mijzelf)'. Dát is het probleem, dáár zit het lek. We zijn van huis uit bij God vandaan, en meteen ook vervreemd van onszelf.

In het volgende vers, Psalm 119,19, laat de dichter op de betuiging van zijn vreemdeling volgen: 'verberg uw geboden niet voor mij.' Dat kan dus óók nog. Er is niet alles mee gezegd dat ik ziende gemaakt word. Het kan ook zo zijn dat de HERE zijn gebod aan ons onttrekt. Waarom zou de HERE dat doen, een honger naar zijn woord in het land zenden en dat woord toch niet geven (Amos 8,11v)? Nu, dat zal het karakter van een oordeel hebben, omdat men niet van stap tot stap geleefd heeft met de aanwijzingen ten leven die de HERE geeft.

In vers 54 neemt de dichter van Psalm 119 nog een keer het woord 'vreemdeling' in de mond: 'Uw inzettingen zijn mij tot snarenspeel in het huis van mijn vreemdelingschap.' In zijn 'vreemdelingschap' zijn Gods geboden hem dus tot vreugde, als een lied! Wie Gods wet bemint heeft vrede, zingt de Psalm, en dat is toch een andere geestesgesteldheid dan 'wat mag ik nu wél en níet van mijn geloof?'

Wat zegt dit over het vreemdelingschap in het Oude Testament? Vergeet niet, het maakt echt verschil of je in vrijheid in het land van de belofte leeft of niet. Het vijfde gebod is het eerste met een belofte, opdat u lang mag leven in het land dat de HERE u geeft (Ef. 6,2v). Het heeft iets goeds, onder de wijnstok en de vijgenboom. Dan ben je er nog niet, dan staat je leven onder de roeping van en het verbond met Abraham, op de redding van de wereld,

maar als je in het land der belofte je brood met vreugde eet en je wijn met een vrolijk hart drinkt, mag je bedenken dat God dit reeds lang zo heeft gewild (Pr. 9,7).

Juist daarom is de ballingschap ook zo'n bittere ervaring. Israël is losgescheurd van het land, van het door de HERE gegeven erfdeel. Zacharia 8 toont ons een plein in Jeruzalem, waar kinderen spelen en oudere mensen zitten, met een stok in de hand vanwege de hoge leeftijd. Ja, dat is goed, thuiskomen in Jeruzalem.

In de Lofzang van Zacharias is dit het wenkend perspectief: 'dat wij, bevrijd uit de hand van onze vijanden, Hem zouden dienen zonder vrees, in heiligheid en gerechtigheid voor Hem alle dagen van ons leven.' (Luc. 1,74v)

Toch is er in het Oude Testament ook een ander besef. Ik denk aan Psalm 39,13, waar de dichter zegt: 'ik ben een vreemdeling bij U, een bijwoner, zoals al mijn vaders.' Hij geeft daarmee aan dat hij voorbijganger is, dat hij geen deel uitmaakt van het volk dat het land bewoont, er tijdelijk verblijft en hooguit gastrecht geniet. Maar David zegt het in een grenssituatie, waarin hij beseft dat het leven kort is en dat we onszelf kunnen verliezen in dingen die er niet toe doen. Hij ervaart iets van Gods oordeel over zijn leven, daarom eindigt de Psalm ook met: 'Wend Uw blik van mij af, zodat ik mij verkwik, voordat ik heenga en er niet meer ben.' (Ps. 39,14) Hij noemt zich vreemdeling, om aan te geven hoe hij zich toevertrouwt aan de HERE, van Wie gezegd wordt dat Hij de vreemdelingen behoedt (Ps. 146,8).² Maar in het hart deze Psalm staat die uitroep, die belijdenis: 'En nu, wat verwacht ik, Here? Mijn hoop, die is op U!' (Ps. 39,8)

Er is dus in het Oude Testament het besef dat die wijnstok en vijgenboom, dat ook een lang leven in het land dat de HERE geeft, niet het laatste woord kan zijn. Maar hoe, dat is zonder Christus niet te denken. Maar er is een onrust, er leeft hoop.

Het Nieuwe Testament is het antwoord op deze onrust en de vervulling van de verwachting. Het lek – om zo te zeggen – komt helemaal boven water én wordt gedicht. Wil het met ons goed komen dan is er een ingreep nodig die de grenzen van deze wereld overstijgt. Zal de zonde écht totaal en radicaal weggedaan worden, dan is er een verzoening nodig die leven uit de dood voortbrengt. Om te delen in de genade van Christus moeten wij door het oordeel heen, van de dood naar het leven. De klem om andere mensen te worden, met een levend hart, heeft een antwoord gekregen in opstanding van Christus, die de doorbraak is naar Gods nieuwe wereld, en waar de Heilige Geest ons al in doet delen. Dat is het nieuwe, andere van het Nieuwe Testament.

---

² Vgl. Reinhard Feldmeier, *Die Christen als Fremde. Die Metapher der Fremde in der antiken Welt, im Urchristentum und im 1. Petrusbrief*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament Bd. 64, Tübingen 1992, 48vv.

En toch worden we niet uit de aardse verbanden weggehaald!. Als Paulus in Kolossenzen 2 en 3 spreekt over het zoeken van de dingen die boven zijn, bepleit hij niet dat we de aarde de aarde laten, maar dat we hier heilig leven, onder het beslag van de Geest van boven. Hoe het niet moet zien we in de gemeente van Korinte. Wat we in 2 Korintiërs 4 en 5 lezen is geen platonisch program. Er staat helder dat in kruis en opstanding van de Here Jezus Christus

een 'thuis' is geopenbaard, ten opzichte waarvan het bestaan op aarde als leven in den vreemde getypeerd moet worden. En er is onder de druk van de toekomst des Heren nog maar één echte zorg over: of wij naakt dan wel bekleed bevonden zullen worden. Of wij voor God moeten staan, gestript van alles wat we van onszelf denken mee te brengen, maar het zal blijken dat we dan 'naakt' staan, óf bekleed met de gerechtigheid van Christus. Een tussenweg is er niet. 'We stellen er een eer in de Heer te behagen, of we nu thuis zijn of in den vreemde.' (2 Kor. 5,9)

Het Nieuwe Testament staat helemaal in het teken van de komst van Christus en wat er in zijn lijden en sterven is gebeurd. Er staat grote druk op het leven, neem alleen het telkens terugkerende woordje 'terstond' in Marcus of 'de tijd is kort' bij Paulus (1 Kor. 7,29). Als de verborgenheid van Gods heilsraad openbaar komt, komt alles in ander licht te staan. De wijnstok en de vijgenboom gaan naar de achtergrond, maar toch herinnert Paulus in Efeziërs 6,2v wel aan de belofte van het lange leven op aarde. Het heftig-radicalen van 1 Korintiërs 7 – trouw maar niet meer, het is de moeite niet, het leidt je licht af van het leven met Christus – is een al te strak gespannen veer. In 1 Petrus 3 wordt de vraag aan de orde gesteld wat we moeten nu de wederkomst uitblijft. Het antwoord is: 'heilige wandel en godsvrucht en vol verwachting je spoeden naar de komst van de dag Gods' (2 Petrus 3,11v).

Er is naar mijn overtuiging al met al sprake van een diepe continuïteit met het Oude Testament: de christen als vreemdeling loopt niet met zijn hoofd in de wolken, maar is in Christus écht vrij geworden van het onderhorig en onderhevig zijn aan de machten die hem van de HERE en zijn dienst aftrekken. De 'vreemdelingen en bijwoners' worden vermaand 'zich te onthouden van de vleeselijke begeerten die strijd voeren tegen hun ziel' (1 Pet. 2,11). Dus niet: een dubbelleven leiden, het hoofd in de hemel en het lichaam op aarde. Wél burger van twee werelden, maar niet als iemand die van twee walletjes eet, maar ingeschrevene van een rijk in de hemel, die zich juist zó in dienst laat nemen voor Gods Koninkrijk. Niet zich aanpassen aan het denk- en leefpatroon van deze wereld, maar een complete metamorfose laten voltrekken door de vernieuwing van zijn denken (Rom. 12,1v).

Cultuur: mijding, wijding, toewijding

Als we deze gegevens op ons in laten werken, kunnen we dan tot een cultuurvisie komen? Aan de ene kant: wie denkt aan een schitterend muziekstuk als Kol Nidrei van Max Bruch, een boek als Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen* of een technisch hoogstandje in de medische technologie, tot stand gebracht door mensen die mogelijkheden die in de geschapen werkelijkheid liggen hebben ontdekt, verwoord, verklankt, ontgonnen, die moet

een antwoord kunnen geven op de vraag waar dat vandaan komt. Als in Openbaring 21,26 staat dat de heerlijkheid en de schatten van de volken het nieuwe Jeruzalem worden binnengebracht, dan kunnen die schatten toch niet van de boze komen?! Hoe zouden ze anders een plaats kunnen hebben op de nieuwe aarde?! Wie ziet met hoeveel zorg en vernuft in het Oude Testament de tempel gebouwd en versierd wordt, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat God dit wil en ook geeft?!

Dat lijkt me inderdaad onweerlegbaar. De vraag is alleen: kun je er een cultuur*beschouwing* van maken? Probeer je dat, dan krijgt dat cultuurideaal een eigen dynamiek en zuigkracht. Het voordeel is ontegenzeggelijk dat je een perspectief tekent, waar mensen iets bij kunnen denken, dat erom vraagt in praktijk omgezet te worden. Maar precies dáárom heeft zo'n cultuurvisie een innerlijke tendens tot secularisering, tot een zich loszingen van de volstrekte verworteling in Christus, in zich. Waar ligt dat aan? Nu, heel eenvoudig, dat komt omdat een denkmodel een gesneden beeld is, dat de HERE veronderstelt en zelfs representeert, maar Hem inlijft in de rij van 'goden die voor ons uitgaan' (Ex. 32,1), die zichtbaar zijn, aan wie je je niet hoeft over te geven – in toorn en genade.

Ik ga terug naar het begin van de Bijbel om het dubieuze van iedere cultuurbeschouwing te laten zien. In Genesis 4 komen we de mens tegen die uit de hof verdreven is. De overgang van het ogenschijnlijk onschuldige eten van de boom naar het jaloerse doden van de eigen broer is abrupt en zonder meer onthutsend en schokkend. Kaïn wordt vluchteling, vreemdeling. Let wel: van hém staat geschreven dat de aarde hem niet meer duldt! Dat moeten we niet vergeten: wij zeggen wel eens, dat je als christen vreemd bent aan de aarde. Maar we moeten goed oppassen dat we ons niet van de Bijbel verwijderen. De aardbodem spert zijn mond open om het bloed van Abel van de hand van Kaïn te ontvangen (Gen. 4,11). De aarde kan en wil Kaïn niet meer verdragen, een broedermoordenaar hoort er niet thuis. Maar dat zegt de Bijbel niet van hen die geloven! Als men dus een vreemd zijn aan de aarde als bij uitstek christelijk uitdraagt, dan moet men wel weten wat men doet! Dat is dan een vreemdelingschap zoals die het oordeel over Kaïn is. Het is Gods genade dat Hij Kaïn beschermt en handhaaft, maar dat neemt niet weg dat hij moet 'dolen en dwalen', met een innerlijke onrust.

Kaïn bouwt een stad, dat wel. Maar dat neemt zijn onrust niet weg, die zit van binnen. Het is ontzettend, onherstelbaar, je naaste gedood te hebben. Nu vertelt Genesis 4 dat uit Kaïns nageslacht ontstaat wat wij cultuur noemen. De muziek, de techniek. Uit Kaïns nageslacht! Kun je er dan een cultuurvisie van maken? Kun je onder voorbijgaan aan Genesis 4 voor iets als een cultuuropdracht rechtstreeks teruggaan naar Genesis 1 en 2, vooral als die hoofdstukken erover zwijgen?! Dat lijkt me dubieus.

Goed, hoe dan wél? Van de Reformatie – Luther en ook Calvijn – heb ik geleerd dat het een basisfout is te denken dat wij ergens een plaats hebben, een principe, een vertrekpunt, waar wij met ons denken en handelen van uit kunnen gaan. De geschiedenis laat ons een heel

palet aan dergelijke vertrekpunten zien. Het spreekt aan, mensen worden erdoor gepakt, het is bij de tijd. Steeds blijkt het bewuste principe echter een eigen dynamiek te vertonen die de secularisatie in zich draagt. Noem het algemene genade, cultuuropdracht, apostolaat, kerk als contrastgemeenschap, hoe verschillend ook, als blauwdruk voor een cultuurvisie maakt zo'n visie zich haast onvermijdelijk los van haar wortels.

Wat is de fout?

De Reformatie, Luther voorop, gaat niet uit van een kleine zelfstandige rest in de mens, een residu van oorspronkelijke scheppingsgoedheid. Het euvel van de zonde zit 'm niet in de morele onvolkomenheid van de mens, maar in diens zich niet langer laten vangen in en bewegen en vernieuwen door het Woord van God. Om dat duidelijk te maken smeedde Luther in vergelijking met de Middeleeuwen een nieuwe term. In het rooms-katholieke denken kende en kent men twee bestaanswijzen: het *actieve* leven in de maatschappij en het *contemplatieve* leven in de afgezonderdheid. Het eerste is het werken in de cultuur: als boer, timmerman, smid, musicus, noem maar op. Het tweede is het hogere: het leven van de kloosterling, de gerichtheid van de ziel op God. Met die tweedeling was een kijk op hoe je als christen in deze wereld stond verbonden. Je moest het innerlijk niet vergeten, je moest ook je ziel te stofferen, om met Tersteegen te spreken.³ Dan was het goed, als natuur en genade zo verbonden zijn.

Maar Luther meende dat we zo de kern missen. Het eigenlijke leven is het *passieve* leven. Het gerechtvaardigd, vernieuwd, geleid *worden*. Zodra je jezelf ook maar enigermate ten opzichte van God en zijn genade op eigen benen zet of gezet ziet, heb je je al losgemaakt van wat de kern van het christen zijn is: Góds werken in en aan jou. In dit werken van God door zijn Geest in ons gaat het om een afbreken van wat van ons is en een scheppend gestalte geven aan een nieuwe mens in Christus. In zijn discussie met Erasmus schrijft Luther:

'Het koninkrijk van God *wordt* niet tot stand gebracht, maar het *is* tot stand gebracht. In waarheid maken de kinderen van het Koninkrijk dat Koninkrijk niet, maar zij worden tot kinderen gemaakt, dat wil zeggen: het Koninkrijk brengt zijn kinderen voort en niet de kinderen het Koninkrijk.'⁴

'HERE God, wij zijn vervreemden, door te luist'ren naar uw stem'. Ja, maar niet door ééns geluisterd te hebben of iedere dag of ook door wedergeboren te zijn – *en dan weer zelfstandig aan de slag te gaan*. Nee, alleen door aanhoudend te rusten van je boze werken en God door zijn Geest (en Woord) in je te laten werken.

³ Gezang 441:5 (Liedboek voor de kerken).

⁴ M. Luther, *De servo arbitrio*, WA 18, 694, 31-34.

Zo is het ook van den beginne. Als God de schepping voltooit, gaat het anders dan bij ons mensen. Het eerste wat wij met een nieuwe auto doen, is een proefrit maken. De HERE doet het anders, Hij rust. Dat is niet: Hij rust uit. Maar: Hij vervult de schepping met zijn tegenwoordigheid. Dát is het geheim van het echte leven. Dat kan dan ook alleen het geheim van de herschepping zijn, dat Hij ons vervult en bepaalt.

Vervreemde door te luist'ren naar Gods stem' zijn we alleen, door ons steeds te laten vernieuwen, herboren te laten worden door het Woord van God dat mij mijn zonde en dwaasheid laat zien, dat mij ertoe brengt om me met mijn volle verstand over te geven aan Hem die mij alleen op wegen van leven kan leiden.

Daar zit altijd iets van lijden bij in. Maar niet een lijden in de eerste plaats van de kant van de samenleving, maar van het werken van God aan en in mij. Dat gaat er diep doorheen en het blijft niet tot het innerlijk beperkt. Ik moet er altijd weer toe gebracht worden om in de dagelijkse werkelijkheid van mijn leven de dingen niet naar mijn hand te zetten, maar mijn gang en treden vast te laten maken in het Woord, mij door Hem op de weg mee te laten nemen – soms, vaak dwars tegen mijn gedachten en gevoelens in. Ik kan niet mijn gang gaan, mij met hart en ziel overgeven aan dit leven, ik word losgewrikt, op Christus betrokken, over de volle breedte van het leven.

Vreemdelingschap vandaag in de praktijk

Wat houdt dit voor ons staan en leven in deze wereld in? Cultuurmijding, lijdelijkheid? Nee, dat houdt het *niet* in. We worden geen vreemdelingen in bijbelse zin door in de rijdende trein van onze cultuur met de rug naar de rijrichting te gaan zitten.

Het moet duidelijk zijn dat de bijbelse vreemdelingschap van een totaal andere orde is dan die van de wereldmijding of de *Weltschmerz*, of ook de samenleving links laten liggen en de gang van de dingen op hun beloop laten. Dat zou ook maar in schijn een goede weg zijn. Want we weten allemaal dat leegte andere inhoud aanzuigt. Een negatief bepaalde cultuurvisie leidt er onherroepelijk toe dat andere goden intocht houden. We draaien onszelf op die manier een rad voor de ogen, we denken ons verre te houden van wereldgelijkvormigheid, we denken die te localiseren in bepaalde vormen. Maar daar liggen ze niet in. De boze is niet bang voor vormen, die laat hij ons wel, want ons hart kan dan een gewillige prooi van Mammon of Eros of eerzucht of macht zijn. Ik hoef dat – denk ik – niet nader toe te lichten.

Hoe dan wel? Nu, zoals Genesis 4 ons niet een kant en klare principiële visie geeft, maar een verhaal vertelt, met de diverse aspecten van de cultuur door elkaar heen, zo is het leven zelf. Genesis 4 eindigt met: 'Toen begon men de Naam van de HERE aan te roepen.' Dat is de toepassing die de Bijbel maakt. Geen cultuurprogram, maar gebed.

Wij staan vandaag in de cultuur van onze tijd. Er zijn terreinen waar we niets te zoeken hebben, zoals de lichaamscultus met botox en aanverwante, de ontwikkeling van bepaalde wapentechnologie en zo nog heel wat meer. We hebben er niets te zoeken, of het moest zijn om de mensen die daar ten onder gaan – ik denk aan de ‘seks-industrie’, aan bepaalde segmenten van de uitgaanswereld – christelijke handreiking te doen. Maar voor het overige –

wegblijven!

Maar er zijn ook velden waar we geroepen worden onze taak te verrichten. In de politiek. Dan kun je niet weglopen en zeggen: ‘hier wil ik niet over nadenken’. Want je hebt verantwoordelijkheid van Godswege. De Engelse ethicus Oliver O’Donovan zegt dat ethiek begint bij ‘oordelen’. Niet een oordelen van een betweter, van rond de borreltafel, en ook niet het veroordelen dat Jezus een groot kwaad heeft genoemd, maar in je werk, in je leven, voor een vraag geplaatst worden, waar je niet omheen kunt – en dan biddend, vragend dat de HERE zijn weg laat zien – je stap zetten. Zijn Woord is een lamp voor je voet en een licht op je pad. Je bent dus niet een mens die zelf kan oordelen, je weet je groepen door concrete vragen. Zó zit het leven in elkaar. Als je geroepen bent te oordelen, kan dat alleen zoals Mozes het deed, door de HERE te raadplegen. Dan komt er wel een lijn, maar niet een spoor dat wij nu als een speer kunnen volgen en omzetten in een blauwdruk van wat cultuur is.

Zo’n stijl van leven vraagt erom dat je een mens uit één stuk bent, dat wil zeggen: zonder gescheiden compartimenten, iemand die zich tot in het diepst van haar of zijn bestaan en over de volle breedte van het leven door Gods Woord laat vernieuwen en bepalen. Echt vrij zijn voor God en zijn dienst kan alleen als we ons door Hem los laten maken van de gebondenheid aan onszelf. Maar dat gebonden zijn betekent vervreemding van je ware bestemming, en ervan losgemaakt worden is in de ware zin thuiskomen, in Gods ontferming.

Het is onze opdracht biddend om de gemeenteleden heen te staan die geroepen zijn beslissingen te nemen, in de gezondheidszorg over hoe verder, in het wetenschappelijk onderzoek over welke weg, in de grote concerns over investeringen, in de bankenwereld over bonussen, in de politiek over vluchtelingen.

Het gaat al met al in de ware vreemdelingschap om een leven voor Gods aangezicht op aarde, en gaan in de weg van zijn beloften en geboden. Ik sluit af met een citaat van wijlen dr. A.A. Spijkerboer van veertig jaar geleden:

‘Het brandendst is voor mij de vraag naar de ethische gestalte van “de vreze des Heren”. Als de gereformeerde gezindte, mijnentwege onder het hoongelach van de publieke opinie, een antwoord op die vraag weet te vinden, zal ze nog een zegen blijken te zijn voor ons hele volk.’⁵

---

⁵ A.A. Spijkerboer, ‘Van kerstening van het volksleven naar het eenvoudige leven van de gemeente. Een persoonlijke impressie’, *Wapenveld* 25 (1975) nr. 6, 206.

Voor mijn besef hebben deze woorden nog niets aan actualiteit en klem
ingeboet.

referaat COGGG conferentie